

بررسی و تحلیل رفتار هویتی مهاجران قومی در کلان‌شهر تهران (مطالعه موردی: ساکنان آذربایجانی منطقه ۱۰ تهران)

علی ولیقلی‌زاده (دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه مراغه، مراغه، ایران، نویسنده مسئول)

a_gholizadeh@hotmail.com

امید مبارکی (استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه مراغه، مراغه، ایران)

omidmobaraki@gmail.com

رامین مرادی (دانش آموخته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه مراغه، مراغه، ایران)

r.moradi137088@gmail.com

چکیده

امروزه مهاجرت در کشورهای در حال توسعه به یک امر چشمگیر تبدیل شده و در ایران نیز تهران به‌عنوان بزرگ‌ترین شهر کشور و به علت تمرکز امکانات و خدمات، جذاب‌ترین مکان برای مهاجرین قومی از اقصی نقاط کشور محسوب می‌شود. با این وجود، از لحاظ سیاسی-امنیتی، ابراز رفتارهای فرهنگی هویتی مختلف و حتی متعارض از سوی مهاجران قومی در کلان‌شهر تهران می‌تواند باعث تضعیف یکپارچگی اجتماعی فرهنگی شهر شود و حتی امنیت اجتماعی آن را به چالش بکشد که این امر برای ساکنان مهاجر آذربایجانی به‌عنوان بزرگ‌ترین گروه قومی مهاجر در تهران نمود بیشتری دارد. لذا، این پژوهش سعی دارد با روش توصیفی-تحلیلی، رفتارهای هویتی و رابطه بین حس تعلق به هویت قومی و ملی را در میان ساکنان مهاجر آذربایجانی کلان‌شهر تهران (منطقه ۱۰ تهران) مورد مطالعه قرار دهد. در مجموع، طبق یافته‌های این پژوهش، رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی، علی‌رغم گرایش به هویت قومی، به خاطر سابقه طولانی علاقه‌مندی آذربایجانی‌ها به کشور و هویت ملی، بیشتر در راستای همگرایی با هویت ملی است.

واژه‌های کلیدی: مهاجرت، کلان‌شهر تهران، رفتار هویتی، هویت ملی و هویت قومی.

۱. مقدمه

اصولاً، درباره علل مهاجرت، کارشناسان به دلایل مختلف اقتصادی، اجتماعی و ... اشاره می‌کنند که در ایران نیز کلان‌شهر تهران (مرکز سیاسی کشور) تحت تأثیر نقش‌آفرینی مکانیسم سیستم سیاسی-اداری متمرکز حاکم بر کشور و به همین دلیل تمرکز امکانات و خدمات در این شهر، مقصد بسیاری از مهاجران از اقصی نقاط ایران محسوب می‌شود. حتی در سال‌های پس از انقلاب نیز به خاطر وقوع جنگ، تحریم‌های اقتصادی علیه ایران و بروز رکود اقتصادی و گسترش نقش دولت در شریان اقتصادی و اجتماعی کشور، مهاجرت به این شهر از اقصی نقاط کشور، به‌ویژه نواحی قومی پیرامونی ایران (با بسترهای اقتصادی ضعیف) بیش‌ازپیش افزایش یافته و این روند هنوز ادامه دارد؛ لذا، به اعتقاد برخی از کارشناسان، ضعف زیرساخت‌های لازمه برای این حجم گسترده از جمعیت مهاجر با ویژگی‌های فرهنگی متفاوت در تهران می‌تواند مشکلاتی را برای مدیریت شهری در تهران پدید آورد. در واقع اکثر ساکنان مهاجر تهران از گروه‌های قومی و اقشار مختلف اجتماعی فرهنگی هستند که حتی زندگی آنها در کنار یکدیگر - اگرچه برخی کارشناسان آن را فرصت تلقی می‌کنند - گاهی مشکل بزرگی برای تهران محسوب می‌شود. به‌ویژه، از لحاظ رابطه میان مهاجرت و ابراز هویت و مشکلات حاصل از آن در کلان‌شهر تهران نیاز به بررسی و مدیریت راهبردی دارد.

برخی کارشناسان، گروه‌های قومی در ایران را از لحاظ تنوع قومی فرهنگی موضوع مهم جغرافیای سیاسی فرهنگی ایران می‌دانند (Koulaei, 2004: 51) و با ابراز نگرانی نسبت به افزایش مشکلات و گرایش‌های هویتی قومی در میان گروه‌های قومی، از منظر امنیتی و یکپارچگی سرزمینی جمعیتی، این موضوع را چالش بزرگی برای جغرافیای سیاسی-اجتماعی فرهنگی کشور تلقی می‌کنند. برای نمونه، برخی آمارها از رشد گرایش‌های قومی در نواحی قومی ایران و به‌ویژه در میان مهاجران قومی شهر تهران حکایت می‌کنند که بیشتر آنها در تهران علاقه‌مند به سکونت در محلاتی هستند که از قومیت و نژاد خودشان هستند و این موضوع باعث شکل‌گیری محلات خاصی در نواحی مختلف تهران مثل آذری‌نشین، گردن‌نشین، لرنشین و ... ناشی از حس تعلق به هویت قومی در میان مهاجرین می‌شود. مهاجران قومی معمولاً با افرادی که دارای هویت قومی و زبانی یکسان هستند همراه می‌شوند و زندگی و سکونت در کنار آنها را بر سایرین ترجیح می‌دهند که این موضوع گاهی مشکلاتی را از منظر سازماندهی سیاسی، امنیتی برای شهر به وجود می‌آورد (Salimi, 2007: 42).

مشکلات و آسیب‌های ناشی از ساکنان مهاجر کلان‌شهر تهران نشان می‌دهد که مهاجران قومی سازگاری مطلوبی با محلّ جدید سکونت خود ندارند و احساس تعلق به هویت قومی و ناهمگونی فرهنگی در میان مهاجران قومی، مشکلاتی را در عرصه مدیریت شهری در تهران ایجاد برخی کارشناسان، گروه‌های قومی در ایران را از لحاظ تنوع قومی فرهنگی موضوع مهم جغرافیای سیاسی فرهنگی ایران می‌دانند می‌کند (Manafian, 2001: 10). به عبارتی، هر نوع تقابل هویتی در محیط شهری می‌تواند زمینه مدیریت و سازماندهی فضای شهری را در قالب مسائلی چون مشارکت شهروندی، شکل‌گیری جنس-های اجتماعی مخرب، شکل‌گیری فضاهای فرهنگی ناهمگن و ناسازگار و... به چالش بکشد. اگرچه در هر جامعه انسانی نفس وجود تنوع امری مطلوب و موجب پویایی و بالندگی فرهنگی تلقی می‌شود، ولی اگر مدیریت صحیح صورت نگیرد، این موضوع امکان بروز گسستگی اجتماعی و شکاف‌های قومی را بالا می‌برد (Hajiani, 2009: 56) و موجب آسیب‌پذیری اجتماعی و افزایش گرایش‌های مختلف هویتی -البته، نه به معنی زیست‌پذیری، پویایی و بالندگی هم‌زمان هویت ملی و هویت‌های قومی محلی- می‌شود.

البته، در بحث مهاجرین قومی در کلان‌شهر تهران، به خاطر نیاز جامعه ایرانی به‌عنوان یک کشور چندقومیتی به هویت‌های قومی و محلی برای تحکیم بسترهای هویت ملی و همچنین وابستگی مستقیم یکپارچگی ملی با همگرایی و هم‌نواپی هویت‌های متعدد در ایران، توجه به گروه‌های قومی مختلف در کلان‌شهر تهران و برقراری ارتباط میان مهاجران قومی و نیز تلاش برای کاهش احساس محرومیت در میان آنها، اهمیت بسیاری دارد تا آسیب‌های ناشی از عوامل مخرب مهاجرت قومی متوجه کشور و به‌خصوص کلان‌شهر مهاجرپذیر تهران نشود (Hajiani, 2009: 32).

در مجموع، طبق برآوردهای مختلف آماری، بیشترین مهاجرین ساکن در کلان‌شهر تهران را ساکنان مهاجر آذربایجانی تهران تشکیل می‌دهند که در واقع دارای زبان و هویت قومی خاص خود هستند و حتی فرهنگ و رفتارهای مخصوص خود را دارند؛ بنابراین، در این پژوهش سعی می‌شود رفتارهای هویتی مهاجران آذربایجانی در کلان‌شهر تهران و رابطه بین هویت ملی و هویت قومی آنها مورد بررسی قرار گیرد. به عبارتی، این پژوهش به‌صورت موردی ساکنان مهاجر آذربایجانی را در منطقه ۱۰ تهران و رفتارهای هویتی آنها را در زمینه احساس تعلق به هویت ملی (همگرایی با سایر شهروندان، حرکت در مسیر شکل‌گیری یک جامعه شهری یکپارچه و منسجم) و یا ابراز هویت قومی (حرکت در مسیر شکل‌گیری

یک محیط شهری ناهمگن از لحاظ هویت و به تبع آن بروز رفتارهای مناقشه‌انگیز) مورد بررسی قرار می‌دهد.

۲. چارچوب مفهومی پژوهش

۲.۱. مهاجرت

مهاجرت شکلی از جابه‌جایی مکانی جمعیت قلمداد می‌شود که بین دو واحد جغرافیایی صورت می‌گیرد (Zanjani, 2001: 212) و در پاسخ به گستره وسیعی از عوامل رخ می‌دهد و کارکردهای مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، جمعیتی، ارتباطی، اداری و ... در وقوع آن مؤثر هستند (Ebrahimzadeh, 2001: 146). به علت گستردگی مهاجرت در دنیای امروز، همه جوامع بشری به‌نحوی با چالش مهاجرت (Sajjadpour, 2005: 64)؛ و انواع مختلف آن، به‌ویژه مهاجران قومی فرهنگی و همچنین مشکلات و آسیب‌های جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ... مرتبط با آن مواجه هستند. معمولاً متخصصین جمعیت‌شناختی مهاجرت را به شیوه‌های مختلفی طبقه‌بندی می‌کنند که معمولاً -ترین آن به شرح زیر است:

محور طبقه‌بندی	تعریف و تشریح نوع مهاجرت
مرزهای سیاسی	مهاجرت داخلی: این نوع مهاجرت در داخل یک کشور از طریق نقل مکان در چارچوب مرزهای سیاسی، در داخل استان‌ها یا به شکل بین استانی، از جمله شهر به روستا، شهر به شهر، روستا به روستا، یا روستا به شهر روی می‌دهد.
	مهاجرت بین‌المللی: به عبارتی مهاجرت بین کشوری. این نوع مهاجرت در مقیاس بین‌قاره‌ای نیز بحث می‌شود.
الگوی جابجایی	مهاجرت مرحله‌ای: این نوع حرکت و مهاجرت از یک سکونتگاه کوچک آغاز می‌شود و در طول سال‌ها در چارچوب سلسله‌مراتب شهری ادامه می‌یابد.
	مهاجرت چرخشی: تجارب مهاجرت سیکلی و مکرر بین مبدأ و مقصد با حداقل یک دوره مهاجرت و بازگشت. در این نوع مهاجران زمان خود را بین چندین (حداقل دو) محل، با خانواده، کار و غیره سپری می‌کنند. درحالی‌که تکرار مهاجرت ممکن است همراه با مدت اقامت در مقصد تغییر کند، یک مهاجر چرخشی دوره‌های زمانی قابل توجهی را در مبدأ و مقصد سپری می‌کند.
	مهاجرت فصلی: شکل بسیار رایجی از مهاجرت چرخشی محسوب می‌شود که به علت افزایش فصلی در تقاضای کار، عمدتاً در حوزه فعالیت کشاورزی رخ می‌دهد.
	مهاجرت بازگشتی: به مهاجرت به سرزمین اصلی (در عرصه مهاجرت‌های بین‌المللی) برای یک بار و بازگشت دوباره پس از یک دوره اقامتی طولانی در خارج از سرزمین میزبان اشاره می‌کند.

تعریف و تشریح نوع مهاجرت	محور طبقه‌بندی
مهاجرت زنجیره‌ای: مهاجرت خانوارها در مراحل مختلفی از چرخه زندگی از یک مکانی به مکان دیگر که این نوع حرکت متعاقباً مهاجرت مردمی را از محل اقامتشان به این مکان جدید به ارمغان می‌آورد. به لحاظ نظری، زنجیره‌ای از مردم پیوسته از مکانی به مکان دیگر در حال حرکت هستند که این فرایند به‌واسطه حرکت کسانی که پیش از آنها مهاجرت کرده‌اند دنبال می‌شود.	
مهاجرت ارادی (داوطلبانه): مبتنی بر اراده خود افراد و تمایل آنها به زندگی در یک مکان مناسب و بهبود وضعیت مالی و سایر عوامل.	
مهاجرت غیرارادی (غیرداوطلبانه): در این نوع مهاجرت افراد بالاجبار و با توجه به وضعیت خاص و نامناسب محیطی و سیاسی، محل زندگی خودشان را ترک می‌کنند. این نوع مهاجرت را حتی می‌توان به‌صورت زیر طبقه‌بندی کرد:	رویکرد تصمیم‌گیری
مهاجرت ناخواسته/تحمیلی: هنگامی که افراد در موقعیتی قرار می‌گیرند که به جابجایی و انتقال به مکان دیگری خارج از محل سکونت خود تشویق و تهييج می‌شوند.	
مهاجرت اجباری: هنگامی که افراد قادر به بازگشت به خانه‌هایشان نیستند (پناهندگان)، یا مجبور به تحمل یک روند قانونی برای داشتن شرایط پناهندگی در کشور میزبان هستند (افرادی که دنبال پناهندگی سیاسی هستند)، یا به دلیل درگیری یا توسعه مجبور به ترک خانه‌هایشان هستند، اما از هیچ مرزی عبور نمی‌کنند (افراد بی‌خانمان داخلی).	

Source:(World Economic Forum, 2017: 14)

مهاجرت زمانی صورت می‌گیرد که منافع مقصد نسبت به منافع مبدأ بیشتر است و به عبارتی، تمامی مهاجرت‌ها توسط عوامل رانش و کشش هدایت و کنترل می‌شوند. برآیند این عوامل موجب می‌شود مبدأ، نامطلوب و برعکس، مقصد مطلوب یا دست‌کم به‌عنوان رقیبی در مقابل مبدأ برای مهاجران مطرح شود (Jordan & Rowntree, 2001: 67-8). مهاجرت را در مجموع می‌توان یکی از پیچیده‌ترین مسائل زندگی اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و حتی سیاسی-امنیتی بشر به‌ویژه در جوامع کنونی قلمداد کرد که تاکنون در ابعاد مختلفی بحث‌های فراوانی را برانگیخته و برخی از کارشناسان آن را فرایند مهمی برای تحوّل در مناسبات بین فرهنگی جوامع انسانی معرفی می‌کنند، ولی برخی دیگر آن را به معنی فروپاشی جوامع شهری می‌دانند و اعتقاد دارند امروزه در جوامع شهری همسو با افزایش مهاجرت (گروه‌های مختلف انسانی فرهنگی به‌ویژه گروه‌های قومی)، جریان و مکانیسم اصلی زندگی در جوامع کلان‌شهری در جهت افزایش نابرابری و شکاف‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی پیش می‌رود و این موضوع تهدیدی برای سیستم کارکردی شهر محسوب می‌شود (Parvin et al., 2013: 108).

۲.۲. هویت و هویت‌خواهی در میان مهاجران

اصولاً جریان مهاجرت، پیوند مهاجران را با هویت بومی و فرهنگی خودشان کم‌رنگ‌تر و هم‌زمان، یافتن هویت جدید نیز برای مهاجران به زمان زیادی نیاز دارد (Sharafi, 2006: 58)؛ به عبارت دیگر، مهاجرت گروه‌های مختلف فرهنگی را با چالش هویتی مواجه می‌کند. بدین معنی که افراد در معرفی حقیقت، هستی و شخصیت واقعی خودشان در جامعه جدید دچار سردرگمی می‌شوند.

ساموئل هانتینگتن این مسیر سخت را در جریان زندگی اجتماعی مهاجران چنین توصیف می‌کند: «آنها از روستاها به شهرها می‌آیند، از ریشه‌های خود فاصله می‌گیرند، با غریبه‌ها به تعامل می‌پردازند و در معرض زنجیره‌ای از روابط جدید قرار می‌گیرند. آنها به منابع تازه‌ای برای هویت، آشکال جدیدی از جامعه باثبات و برداشت‌های اخلاقی تازه نیازمندند تا به زندگی جدید آنها معنی و هدف دهد» (Huntington, 1999: 152).

برخی دانشمندان بر این باورند، در یک اجتماع و در مسیر شکل‌دهی به روح جمعی، جدی‌ترین چالش فرهنگی اجتماعی که گروه‌های مختلف فرهنگی در زندگی خود با آن مواجه می‌شوند در خلال شکل‌گیری هویت اجتماعی رخ می‌دهد (Phinney, 1989: 36). این موضوع بدان جهت مهم قلمداد می‌شود که ناکامی در رویارویی با آن در جهت‌دهی به هویت ملی گروه‌های مختلف فرهنگی پیامدهای بسیاری دارد. در واقع، هویت ملی افراد که در رویارویی با دیگران شکل می‌گیرد امکان دارد در این مسیر و در خلال شکل‌گیری هویت فرهنگی اجتماعی افراد هم به‌عنوان نیروی سازنده و هم به‌عنوان یک عامل ویرانگر نقش آفرینی کند. در همین خصوص، مهاجران با هویت‌های قومی و فرهنگی مختلف در رویارویی با یکدیگر اگر در خلق پیوستگی‌های اجتماعی و حس هویت ملی (روح جمعی) در میان خودشان در حد معقول و معتدل موفق عمل کنند این مسیر نیروی توانمند برای همیاری و اعتلای فرهنگی و هویت اجتماعی افراد در جامعه مهاجرپذیر قلمداد شود، ولی اگر حس هویت‌خواهی مهاجران به قلمرو و تعصبات قومی و نژادی وارد شود، تحت تأثیر تعصبات قومی به نفی و تمسخر میراث فرهنگی گروه‌های مختلف قومی مهاجر منجر می‌شود و به‌عنوان یک نیروی ویرانگر، دشمنی و ستیزه‌جویی میان مهاجران را تشدید می‌کند و بدین ترتیب مهاجران با گروه‌های قومی مختلف هر یک در مسیر هویت‌خواهی و اعلام برتری گروه قومی خود حرکت می‌کنند و این موضوع در کنترل مهاجران و همزیستی مسالمت‌آمیز جمعیت شهرهای مهاجرپذیر مشکلات فراوانی را ایجاد می‌کند (Ahmad, 2004: 55).

در جوامع مهاجرپذیر چندفرهنگی (چندقومی)، وقتی گروه‌های قومی در مقاطع مختلف هویت خود را از طریق اضمحلال ارزش‌های فرهنگی در خطر می‌بینند برای به دست آوردن هویت خود از طریق برجسته کردن ارزش‌های فرهنگی و یا هر روش دیگری به دفاع از آن می‌پردازند و با روش‌های مختلف مسالمت یا خشونت‌آمیز به هویت‌خواهی و احیای هویت خود برمی‌خیزند که این عامل منشأ بسیاری از بحران‌ها و آسیب‌ها در چنین جوامعی قلمداد می‌شود (French, 2006: 4). با این حال، مطالعات نشان می‌دهند که در چنین جوامعی گرایش به هویت جمعی در کنار هویت قومی به‌عنوان عامل وحدت‌بخش، به‌مرور زمان باعث کاهش مشکلات و آسیب‌های هویتی می‌شود؛ چراکه هویت جمعی به گروه قومی خاصی اختصاص ندارد و استمرار آن در طول تاریخ مدیون گروه‌های مختلف فرهنگی به‌شمار می‌رود. به‌عبارت دیگر، مؤلفه‌های مثبت و منفی این نوع هویت در تعامل با همه گروه‌های فرهنگی قومی شکل می‌گیرد و یکپارچگی جامعه را تضمین می‌بخشد (Ghasemi, 2010: 42).

لذا، با توجه به نگرانی‌های موجود در زمینه تنوع فرهنگی و قومی در جوامع مهاجرپذیر و پیامدهای مختلف ناشی از آن، پرداختن به موضوع هویت در میان مهاجران امر مهمی تلقی می‌شود (Farid, 2004: 123). به‌ویژه، مهاجرت از سوی گروه‌های قومی با فرهنگ‌های متنوع به یک شهر، در صورت احساس محرومیت و دیگر مشکلات فرهنگی-اجتماعی و اقتصادی از جانب مهاجران موجب بروز آسیب‌های مختلفی برای آن شهر می‌شود و لذا تلاش برای حل این آسیب‌ها در قالب احقاق حقوق مدنی و تلاش برای خلق موقعیت‌های مساوی برای شهروندان مختلف از جهات مختلف و به‌ویژه کنترل موضوع هویت‌خواهی قومی-فرهنگی اثربخش تلقی می‌شود. در واقع، در میان مهاجران هویت‌خواهی قومی-فرهنگی با تأثیرگذاری بر هویت جمعی بنیان‌های یکپارچگی اجتماعی را تهدید و شهر میزبان را با چالش‌های قومیتی و هویتی مواجه می‌کند (Modood, 1994: 19). به همین دلیل، در این‌گونه جوامع دولت‌ها در راستای رضایت گروه‌های قومی و گرایش آنها به هویت جمعی به‌عنوان هویت یکپارچه و وحدت‌بخش تلاش می‌کنند تا آسیب‌های ناشی از نارضایتی‌های قومی و هویتی را کاهش دهند و امنیت اجتماعی جوامع را تأمین کنند (Ghasemi, 2010: 36).

۳.۲. رفتارهای فرهنگی هویتی مهاجران قومی

اصولاً، بیشتر مهاجران قومی وقتی در موقعیت اجتماعی و فرهنگی دیگری قرار می‌گیرند، ارزش‌های پیشین خود را در جامعه جدید بی‌اعتبار می‌بینند و دچار شوک فرهنگی می‌شوند و این موضوع گاهی آنها

را در مسیر هویت‌خواهی و تلاش برای ابراز ارزش‌های هویتی قومی قرار می‌دهد (Yusefi, 2001: 40). برای نمونه، وقتی در ایران افراد از گروه‌های مختلف قومی به تهران بزرگ‌ترین مرکز تجمع ثروت در ایران - مهاجرت می‌کنند، اغلب ویژگی‌های فرهنگی و زبانی خود را فراموش و خود را با فضای فرهنگی جدید وفق می‌دهند؛ ولی برخی دیگر از این مهاجران حس تعلق شدیدی به قومیت و هویت خود دارند و این موضوع یکپارچگی فرهنگی و هویتی آنها را با فضای جدید دچار مشکل می‌کند. حتی، طبق شواهد موجود، گاهی پس از مهاجرت این حس تعلق قومی به‌مرور زمان بیشتر و به سکونت افراد در میان گروه‌های قومی خویش (Ibid, 41) (شکل‌گیری محلات مختلف با هویت و گسستگی اجتماعی در فضای شهر) منجر می‌شود.

اصولاً، مهاجران قومی به خاطر ویژگی‌های فرهنگی خاص خود، نسبت به میزان رضایت خود از شرایط زندگی در محل جدید، حس تعلق مکانی فرهنگی خود را نشان می‌دهند (Salimi, 2007: 42). لذا، از منظر رفتارهای هویتی، در بدو ورود به شهر جدید، از مهم‌ترین ویژگی‌های رفتاری مهاجران قومی می‌توان به ابراز ویژگی‌های فرهنگی و زبانی متفاوت و ناتوانی در برقراری ارتباط مؤثر با شهروندان بومی، بی‌اعتمادی به سایر گروه‌های فرهنگی زبانی اشاره کرد که معمولاً این موضوع از سطح پایین آگاهی اجتماعی و گاهی سواد در میان اکثر مهاجران قومی ناشی می‌شود و در ابتدای مهاجرت مشکلات فراوانی را برای آنها به وجود می‌آورد؛ با این وجود، اکثر این مهاجران تلاش می‌کنند به هر طریقی سحتی فراموشی هویت قومی و محلی - خود را با محل و زندگی جدید وفق دهند. البته، این مهاجران گاهی در محل جدید حس تعلق چندانی به هویت جدید (هویت جمعی) نیز نشان نمی‌دهند و به عبارتی دچار ضعف و بحران هویتی می‌شوند که از ویژگی‌های اکثر مهاجران قومی محسوب می‌شود (Ahmad, 2004: 14).

۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش جزو مطالعات کیفی و کمی محسوب می‌شود و با روش توصیفی-تحلیلی و همچنین استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و تکنیک‌های آماری (SPSS) به تحلیل مطالعات میدانی می‌پردازد. جامعه آماری با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی، از میان ساکنان و مهاجران آذربایجانی منطقه ۱۰ تهران (جزو مهاجرپذیرترین مناطق تهران) و از طریق فرمول کوکران انتخاب شده و چون آمار دقیقی از ساکنان و مهاجران قومی در تهران وجود ندارد، لذا به محلاتی مراجعه شده که بیشترین تعداد مهاجر را در خود جای داده‌اند و بر اساس درصد احتمالی گروه قومی آذربایجانی از طریق فرمول کوکران، پرسشنامه توزیع و

تکمیل گردیده و ۳۸۰ نفر به‌عنوان نمونه از جامعه مورد مطالعه (با ۳۰۲۸۵۲ نفر جمعیت) مورد بررسی قرار گرفته‌اند تا روایی و پایایی پرسشنامه مورد ارزیابی قرار گیرد. در این پژوهش جهت بررسی گویه‌ها از ضریب آلفای کرونباخ استفاده می‌شود. پایایی ابزار تحقیق پرسشنامه برابر است با ۰٫۸۱۱ که نشان‌دهنده پایایی و اعتبار بالای ابزار تحقیق است.

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
.811	56

با توجه به فرضیات پژوهش حاضر، پرسشنامه بر اساس مقیاس لیکرت تنظیم شده و سؤالات آن از نوع سؤالات بسته و پنج گزینه‌ای است. سؤال‌ها برای سنجش میزان شدت گرایش مهاجران آذربایجانی به شاخصه‌های هویت ملی و هویت قومی و رابطه بین هویت ملی و قومی در میان مهاجران آذربایجانی تنظیم شده و در مجموع، از آزمون‌های آماری «تی تک نمونه‌ای»، آزمون «تی جفتی» و تحلیل عاملی اکتشافی برای تشریح و تبیین وضعیت موجود استفاده می‌شود.

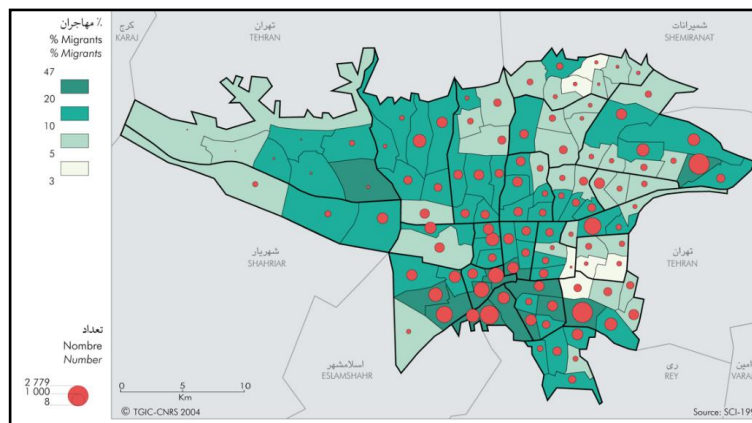
۴. یافته‌های پژوهش

۴.۱. مهاجرت آذربایجانی‌ها به تهران

در ۱۳۰۱ خورشیدی، تقریباً پس از فتح تهران از سوی گروه‌های قومی ایران، نخستین سرشماری ایران در ۱۳۰۰، نشان می‌دهد در پایتخت ایران در کنار حضور همه گروه‌های قومی ایرانی، پس از خانواده‌های اصیل تهرانی، آذربایجانی‌ها بیشترین ساکنان مهاجر قومی تهران محسوب می‌شوند (Iran Ministry of Interior, 2004).

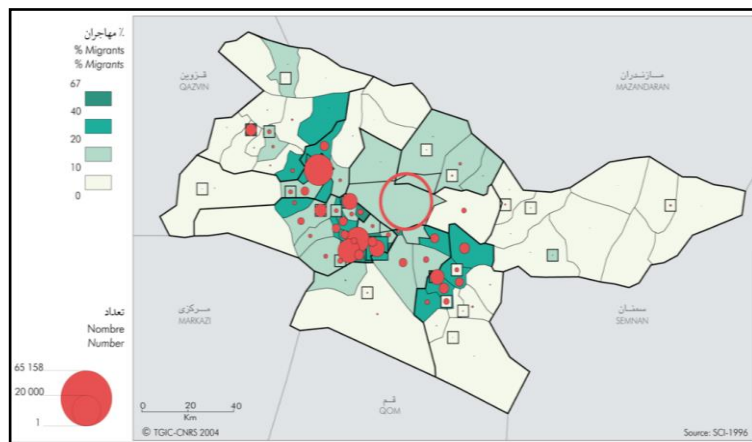
استان‌های آذربایجان در طول تاریخ معاصر ایران همواره مهاجر فرست‌ترین مرکز ایران به تهران بوده و حتی، این روند همچنان ادامه دارد. امروزه در ترکیب قومیتی تهران از همه گروه‌های قومی ایران وجود دارند؛ باین حال، آذربایجانی‌ها یکی از جمعیت‌های عمده و حتی غالب جمعیت مهاجر تهران محسوب می‌شوند که در یک قرن اخیر به دلایل مختلفی از آذربایجان به تهران مهاجرت کرده‌اند. آنها در برخی مناطق تهران اکثریت را تشکیل می‌دهند. وجود شهرها و مناطقی با اسامی ترکی مثل ساوجبلاغ، قیزیل‌قلعه، دوشان‌تپه و یاخچی‌آباد در اطراف تهران به سابقه طولانی مهاجرت آذربایجانی‌ها به تهران اشاره می‌کند. به

عقیده بسیاری از کارشناسان دلیل اصلی مهاجرت آذربایجانی‌ها را بایستی در فرار سرمایه از نواحی آذربایجان به خاطر برخی ناملایمتی‌ها و رفتارها جستجو کرد. سرمایه‌هایی که از پتانسیل بسیار بالایی جهت اشتغال‌آفرینی و رونق اقتصادی در آذربایجان برخوردار بوده‌اند و با خروج از آذربایجان به سوی تهران و مناطق دیگر، موجب بیکاری بخش عظیمی از جامعه آذربایجان بوده و در نتیجه آنها را به به سوی مهاجرت سوق داده‌اند.

نقشه ۱. توزیع جغرافیایی مهاجران آذربایجانی در کلانشهر تهران

مبدأ مهاجرت: آذربایجان شرقی و اردبیل

نقشه ۲. توزیع جغرافیایی مهاجران آذربایجانی در استان تهران

مبدأ مهاجرت: آذربایجان شرقی و اردبیل

Source: (Irancarto)

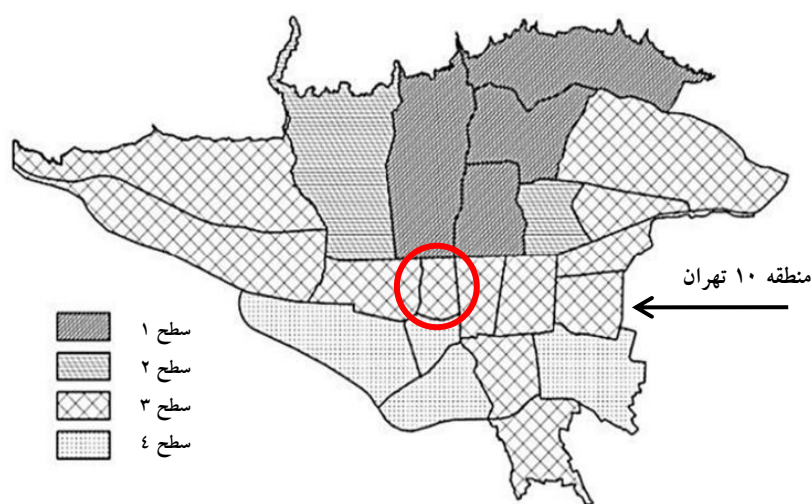
۴. ۲. ماهیت رفتارهای هویتی مهاجران آذربایجانی در کلان‌شهر تهران

در ایران مهاجرت از میان گروه‌های مختلف قومی برای رفع محرومیت، تاریخی طولانی دارد و مهاجران آذربایجانی در رأس این مسیر قرار دارند (Ahmadloo, 2002: 51). با این وجود، از منظر اجتماعی-فرهنگی، رفتارهای مهاجران پس از اسکان در شهر میزبان اهمیت بالایی دارد، به عبارتی گاهی گروه‌های مهاجر به‌ویژه مهاجران قومی در شهر میزبان، به دلایل مختلفی معمولاً رفتارهای اجتماعی-فرهنگی خاصی را نشان می‌دهند (Ahmadi, 2000: 59).

طبق مطالعات موجود، مهاجران آذربایجانی در بدو ورود به تهران به خاطر اختلافات قومی و زبانی، اغلب مکانی را برای زندگی برمی‌گزینند که ساکنان قومی آنها زندگی می‌کنند تا به راحتی برقراری ارتباط صورت گیرد، لذا محلات خاصی را شکل می‌دهند که اکثریت آنها آذربایجانی هستند. در چنین محلاتی از تهران، از منظر آسیب‌های خاص مدیریت شهر، این موضوع به دلیل زندگی ساکنان مهاجر قومی در کنار یکدیگر و ارتباط ضعیف آنها با سایر گروه‌های جمعیتی، بیش‌ازپیش به تقویت حس تعلق قومی و هویت قومی در میان مهاجران قومی منجر می‌شود (Dezhamkhoy, 2005: 82). البته، صرفاً این چنین نیست و خیلی از مواقع عکس این موضوع رخ می‌دهد، طوری که مهاجرت آذربایجانی‌ها با هویت و زبانی متمایز از محل اقامت جدید موجب می‌شود تا آنها در همان ابتدای مسیر و قرار گرفتن در اجتماع فرهنگی متفاوتی، ویژگی‌های هویتی و فرهنگی خود را برای سازگاری راحت‌تر با موقعیت موجود و برقراری ارتباطات اجتماعی-فرهنگی قوی‌تر، فراموش کنند و یا کم‌رنگ‌تر جلوه دهند (Heyat, 2001: 307). از منظر شواهد میدانی، این نوع اجتماع‌پذیری (همسویی با هویت جمعی و ارزش‌های یکنواخت هویت ملی/ یکپارچگی هویتی) بیش از اجتماع‌پذیری قومی در میان اکثر ساکنان مهاجر قومی تهران رواج دارد و اکثر آنها ارزش‌های قومی (ویژگی‌های رنگین هویت ایرانی) را فراموش کرده‌اند.

دیگر موضوع تأثیرگذار در رفتارهای هویتی مهاجران آذربایجانی در کلان‌شهر تهران به محرومیت دوباره بخش قابل توجهی از این مهاجران در تهران مربوط می‌شود که به عبارت دیگر، دسترسی ضعیف به کار و زندگی مناسب و در مجموع نرسیدن به خواسته‌های مهاجرتیشان در محل اقامت جدید، آنها را در صف اول معترضان شهری قرار می‌دهد تا به نوعی نارضایتی خود را از وضعیت بد معیشتی نشان دهند که این نوع اعتراضات گاهی با ماهیت هویتی قومی همراه هستند. امروزه مناطق آذربایجانی‌نشین تهران همچون منطقه ۱۰ نسبت به سایر مناطق آمار بیشترین آسیب‌های اجتماعی و بزهکاری و نیز بیکاری را به

خود اختصاص داده که این موضوع محرومیت دوباره مهاجران آذربایجانی را در محل جدید زندگیشان بعد از مهاجرت نشان می‌دهد، طوری که اغلب آنها به خاطر فراهم نشدن شغل مناسب و ضعف در برقراری ارتباط با دیگر گروه‌های جمعیتی و اجتماعی، در کارهای غیررسمی مشغول فعالیت هستند (Afshar, 1989: 89).

نقشه ۳. جغرافیای توسعه‌یافتگی در سطح کلانشهر تهران.

۳.۴. مطالعه میدانی ماهیت رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در تهران

کلان‌شهر تهران به‌عنوان کانون جذب اکثر مهاجران کشور در رأس آسیب‌های ناشی از مهاجرت قرار دارد. در این میان، همان‌طور که بحث شد، می‌توان از حیث مسائل مختلف اجتماعی فرهنگی در بعد مدیریتی و سازماندهی شهری برای کلان‌شهر تهران، مهاجران آذربایجانی را به‌عنوان بزرگ‌ترین گروه قومی مهاجر ساکن تهران، تأثیرگذارترین نیروی انسانی در مسائل مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی فرهنگی کلان‌شهر تهران قلمداد نمود. در میان مناطق مختلف شهری تهران نیز منطقه ۱۰ به‌عنوان منطقه مورد مطالعه، دارای بیشترین ساکنان مهاجر است که آذربایجانی‌ها سهم بیشتری در ترکیب جمعیتی آن دارند و از آن به‌عنوان یکی از مناطق آذربایجانی‌نشین تهران یاد می‌شود. لذا، از منظر آسیب‌های مختلف اجتماعی فرهنگی ناشی از زندگی اجتماعی و رفتارهای هویتی مهاجران (میزان پابندی به ارزش‌های

جمعی / یکپارچگی هویتی و ارزش‌های قومی) در کلان‌شهر تهران، نتایج بررسی‌های میدانی از رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در کلان‌شهر تهران به شرح زیر ارائه می‌شود:

۴.۳.۱. آزمون تی تک نمونه‌ای رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در همگرایی با ارزش‌های ملی در چارچوب این آزمون، به‌منظور بررسی رفتارهای هویتی مهاجران آذربایجانی در کلان‌شهر تهران و در راستای همگرایی با هویت ملی از ۳۷ مؤلفه استفاده شده که همه آنها طبق پاسخ‌های جامعه مورد مطالعه، دارای سطح معناداری کمتر از (۰,۰۵) هستند؛ این موضوع نشان می‌دهد ساکنان مهاجر آذربایجانی در کلان‌شهر تهران، در رفتارهای هویتی خود، علی‌رغم برخی بی‌توجهی‌ها و همچنین برخی نگرش‌های منفی به گروه‌های قومی از منظر هویتی در کلان‌شهر تهران، در پابندی به هویت ملی تردیدی ندارند. با توجه به مقدار میانگین هر یک از مؤلفه‌ها و مقایسه آنها با میانه نظری (۳)، میزان تأثیر آنها مورد سنجش قرار گرفته و به هر میزان این رقم از حد مبنا بیشتر است عملکرد بهتر آن مؤلفه را در همگرایی ملی ساکنان مهاجر آذربایجانی تهران نشان می‌دهد. در مجموع، به‌جز دو مؤلفه «بهای حکومت مرکزی به ارزش‌ها، باورها و مطالبات فرهنگی گروه‌های قومی» و «تأثیر همه گروه‌های قومی در اداره کشور»، همه مؤلفه‌ها مطلوب ارزیابی شده و از رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در راستای همگرایی با هویت ملی خبر می‌دهند.

جدول ۱. آزمون تی تک‌نمونه‌ای مؤلفه‌های سنجش رفتارهای هویتی مهاجران در ابراز هویت ملی

Test Value = 3							مؤلفه‌ها
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد	اختلاف از میانگین	سطح معناداری (p)	مقدار آماره T	آماره معیار	پایه	حد بالا	
۱,۸۴	۱,۷۱	۱,۷۷۴	.۰۰۰	۵۳,۱۲۵	.۶۵۱	۴,۷۷	از اینکه دارای فرهنگ ایرانی هستم به خود می‌الم.
۱,۸۹	۱,۷۹	۱,۸۴۲	.۰۰۰	۶۹,۰۴۱	.۵۲۰	۴,۸۴	به ایرانی بودنم افتخار می‌کنم.
۱,۷۱	۱,۵۸	۱,۶۴۵	.۰۰۰	۴۶,۶۴۸	.۶۷۷	۴,۶۴	احساس می‌کنم ملتی که عضو آن هستم بسیار باارزش است.
۱,۷۹	۱,۶۵	۱,۷۲۱	.۰۰۰	۵۰,۹۳۵	.۶۵۹	۴,۷۲	از لحاظ فرهنگی مردم ایران یکی از بزرگ‌ترین ملت‌های دنیا محسوب

Test Value = 3							مؤلفه‌ها
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معناداری (Sig)	مقدار آماره T	انحراف معیار	میانگین	
حد بالا	حد پایین						
							می‌شود.
۱,۵۲	۱,۳۹	۱,۴۵۵	.۰۰۰	۴۵,۹۸۴	.۶۷۱	۴,۴۶	دوست دارم برای توسعه کشورم تلاش کنم.
۱,۵۹	۱,۴۷	۱,۵۳۲	.۰۰۰	۴۸,۰۰۱	.۶۲۲	۴,۵۳	هر ایرانی را شهروند و هم‌وطن خود می‌دانم.
۱,۵۳	۱,۳۸	۱,۴۵۳	.۰۰۰	۳۹,۱۶۳	.۷۳۳	۴,۴۵	ایرانی بودن نقش مهمی در زندگی من دارد.
۱,۵۹	۱,۴۵	۱,۵۲۱	.۰۰۰	۴۲,۴۵۹	.۶۹۸	۴,۵۲	از اینکه یک ایرانی هستم احساس خوبی دارم.
۱,۸۱	۱,۷۰	۱,۷۵۳	.۰۰۰	۶۵,۶۱۷	.۵۲۱	۴,۷۵	جشن نوروز برای ما ایرانی‌ها بهترین جشن دوستی و صمیمیت است.
.۶۰	.۳۰	.۴۵۰	.۰۰۰	۶,۰۸۳	۱,۴۴۲	۳,۴۵	موسیقی سنتی ایرانی را بر سایر موسیقی‌ها ترجیح می‌دهم.
۱,۴۷	۱,۳۴	۱,۴۰۳	.۰۰۰	۴۴,۱۴۵	.۶۱۹	۴,۴۰	هنر نزد ایرانیان است و بس.
۱,۵۹	۱,۴۶	۱,۵۲۴	.۰۰۰	۴۸,۷۳۳	.۶۰۹	۴,۵۲	بزرگانی چون فردوسی، شهریار، مولوی و ... افتخار ما ایرانیان هستند.
.۴۵	.۱۹	.۳۲۱	.۰۰۰	۴,۷۶۱	۱,۳۱۴	۳,۳۲	صحبت کردن به زبان فارسی برای ما شیرین و دل‌نشین است.
.۷۱	.۴۷	.۵۹۲	.۰۰۰	۹,۶۳۶	۱,۱۹۸	۳,۵۹	زبان فارسی نماد هویت ایرانیان در جهان است.
.۷۳	.۴۷	.۶۰۰	.۰۰۰	۹,۴۱۳	۱,۲۴۳	۳,۶۰	پاسداری از زبان و وظیفه ملی هر ایرانی است.
۱,۵۹	۱,۴۳	۱,۵۱۳	.۰۰۰	۳۷,۷۸۱	.۷۸۱	۴,۵۱	همه جای ایران سرای من است.
۱,۶۲	۱,۴۹	۱,۵۵۵	.۰۰۰	۴۶,۳۹۵	.۶۵۳	۴,۵۶	ایران وطن همیشگی من است.
.۳۰	.۰۲	.۱۶۳	.۰۲۳	۲,۲۷۶	۱,۳۹۷	۳,۱۶	اگر فرصتی پیش آید دوست دارم در کشورهای خارجی زندگی کنم.
۱,۵۷	۱,۴۳	۱,۵۰۰	.۰۰۰	۴۴,۰۵۰	.۶۶۴	۴,۵۰	دفاع از سرزمین ایران وظیفه همه ما ایرانیان است.
۱,۳۹	۱,۲۵	۱,۳۱۸	.۰۰۰	۳۵,۳۳۸	.۷۲۷	۴,۳۲	حکومت مستقل ما مایه افتخار است.

Test Value = 3							مؤلفه‌ها
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معناداری (Sig)	مقدار آماره T	انحراف معیار	ضریب همبستگی	
حد بالا	حد پایین						
۳۹	۱۰	۲۴۵	۰۰۱	۳,۲۵۵	۱,۴۶۶	۳,۲۴	سران حکومت ما دلسوز و مردمی هستند.
۱,۵۲	۱,۳۹	۱,۴۵۵	۰۰۰	۴۵,۹۸۴	۰,۶۱۷	۴,۴۶	دوست دارم برای توسعه کشور تلاش کنم.
۰,۶۱	۰,۳۴	۰,۴۷۴	۰۰۰	۶,۹۵۱	۱,۳۲۸	۳,۴۷	مردم بایستی از تصمیمات دولت حمایت کنند حتی اگر اشتباه باشد.
۱,۶۰	۱,۴۷	۱,۵۳۴	۰۰۰	۴۸,۰۹۵	۰,۶۲۲	۴,۵۳	اگرچه با همه چیز کشورم موافق نیستم اما تعهدات قوی به کشورم دارم.
۱,۱۷	۰,۹۷	۱,۰۶۸	۰۰۰	۲۰,۵۲۶	۱,۰۱۵	۴,۰۷	خیلی مهم است که ایران در مسابقات ورزشی بین‌المللی برنده شود.
۱,۰۷	۰,۸۷	۰,۹۷۴	۰۰۰	۱۹,۳۷۵	۰,۹۸۰	۳,۹۷	قانون اساسی فعلی یک قانون پیشرفته و کامل است.
۱,۴۹	۱,۳۰	۱,۳۹۷	۰۰۰	۲۸,۷۱۸	۰,۹۴۹	۴,۴۰	تلاش می‌کنم با گذشته و تاریخ ایران آشنا شوم.
۱,۵۸	۱,۴۵	۱,۵۱۸	۰۰۰	۴۴,۸۷۸	۰,۶۶۰	۴,۵۲	تاریخ ایران پر از شکوه و عظمت است.
۱,۵۸	۱,۴۷	۱,۵۲۶	۰۰۰	۵۱,۴۵۲	۰,۵۷۸	۴,۵۳	بخشی از تاریخ ایرانم.
۱,۴۶	۱,۲۷	۱,۳۳۳	۰۰۰	۲۸,۸۳۴	۰,۹۲۲	۴,۳۶	با دیدن تصاویر تخت جمشید و پاسارگاد احساس غرور می‌کنیم.
۱,۵۶	۱,۴۲	۱,۴۸۹	۰۰۰	۴۴,۵۵۴	۰,۶۵۲	۴,۴۹	شخصیت‌هایی چون ستارخان، میرزا کوچک‌خان، مصدق و ... قهرمانان همه ایرانیان هستند.
-۰,۲۳	-۰,۵۳	-۰,۳۶۹	۰۰۰	-۴,۹۵۲	۱,۴۹	۲,۶۲	حکومت مرکزی به ارزش‌ها، باورها و مطالبات فرهنگی همه گروه‌های قومی ایران بها می‌دهد.
۱,۵۹	۱,۴۶	۱,۵۲۴	۰۰۰	۴۶,۱۸۰	۰,۶۴۳	۴,۵۲	در حال حاضر در کشور همه گروه‌های قومی مورد احترام و توجه‌اند.
۱,۲۶	۱,۰۹	۱,۱۷۶	۰۰۰	۲۶,۶۲۲	۰,۸۶۱	۴,۱۸	همه ایرانیان ترک، کرد، عرب، لر و ... وضعیت اقتصادی مشابهی دارند.

Test Value = 3							مؤلفه‌ها
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معناداری (Sig)	مقدار آماره T	انحراف معیار	میانگین	
حد بالا	حد پایین						
۱,۲۲	۱,۰۴	۱,۱۲۶	.۰۰۰	۲۴,۸۴۷	۸۸۴	۴,۱۳	مناطق مختلف کشور از خدمات اقتصادی یکسان و عادلانه برخوردار هستند.
-۰,۳۷	-۰,۶۷	-۰,۵۱۴	.۰۰۰	-۶,۸۸۴	۱,۴۶۸	۲,۴۸	همه گروه‌های قومی در اداره کشور تأثیرگذارند.
۰,۳۷	۰,۰۹	۰,۲۳۴	.۰۰۱	۳,۲۹۸	۱,۳۸۴	۳,۲۳	در واگذاری پست‌های حکومتی قومیت افراد تأثیر ندارد.

Source: Field Studies, 2016

همچنین، نتایج حاصل از آزمون T برای سنجش کلی رفتار ساکنان مهاجر آذربایجانی در ابراز هویت ملی نشان می‌دهد بین حد مبنا (۳) و مقدار محاسبه‌شده (۴,۰۸) اختلاف معناداری (Sig=۰,۰۰۰) وجود دارد؛ بنابراین، چون مقدار محاسبه‌شده بیشتر از حد استاندارد است، در نتیجه میان رفتارهای هویتی مهاجران آذربایجانی در کلان‌شهر تهران و پایبندی به ارزش‌های هویت ملی اختلاف معناداری وجود ندارد.

جدول ۲. آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای سنجش رفتارهای هویتی مهاجران در همگرایی با هویت ملی

Test Value = 3							مؤلفه‌ها
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معناداری (Sig)	مقدار آماره T	انحراف معیار	میانگین	
حد بالا	حد پایین						
۱,۱۲۵	۱,۰۳۸	۱,۰۸۲	.۰۰۰	۴۸,۷	۰,۴۳۲	۴,۰۸	همگرایی رفتارهای مهاجران با هویت ملی

Source: Field Studies, 2016

۴.۳.۲. آزمون تی تک نمونه‌ای رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در همگرایی با ارزش‌های

قومی

همچنین، در این پژوهش به‌منظور بررسی رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی کلان‌شهر تهران در ابراز هویت قومی و حرکت در مسیر شکاف‌های اجتماعی-فرهنگی از ۱۶ مؤلفه استفاده شده و همه آنها به‌جز مؤلفه «شدیداً به گروه آذربایجان و هویت آذربایجانی احساس تعلق دارم» سطح معناداری کمتر از (۰,۰۵) نشان می‌دهند و از نقش تأثیرگذار مؤلفه‌های مذکور در ابراز رفتارهای فرهنگی-اجتماعی قومی در میان ساکنان مهاجر آذربایجانی حکایت می‌کنند. همچنین، به‌جز مؤلفه‌های «تماشای برنامه‌های تلویزیونی به زبان ترکی...»، «بهتر است فرد با کسی از گروه قومی خودش ازدواج کند» و «تلاش می‌کنم دوستانم را از ساکنان آذربایجانی تهران برگزینم»، همه مؤلفه‌ها بر غلبه ویژگی‌ها و ارزش‌های قومی در میان ساکنان مهاجر آذربایجانی اشاره می‌کنند.

جدول ۳. آزمون تی تک‌نمونه‌ای مؤلفه‌های سنجش رفتارهای هویتی مهاجران در ابراز هویت قومی

Test Value = 3							مؤلفه‌ها
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معناداری (Sig)	مقدار آماره T	انحراف معیار	میانگین	
حد بالا	حد پایین						
۱,۲۲	۱,۰۴	۱,۱۲۹	.۰۰۰	۲۴,۳۸۵	.۹۰۲	۴,۱۳	تلاش می‌کنم اطلاعاتم را درباره تاریخ، سنن و آداب و رسوم آذربایجان بیشتر کنم.
۱,۱۲	۸۹	۱,۰۰۵	...۰۰۰	۱۷,۳۴۱	۱,۱۳۰	۴,۰۱	بیشتر مواقع کارهایی انجام می‌دهم که مرا در فهم زمینه قومی‌ام یاری می‌دهند.
۱,۳۸	۱,۲۵	۱,۳۱۶	.۰۰۰	۳۸,۵۱۳	.۶۶۶	۴,۳۲	اغلب اوقات با دیگران جهت آشنایی با هویت آذربایجانی و ترکی خودمان صحبت می‌زنم.
۱,۰۳	۸۳	.۹۳۲	.۰۰۰	۱۸,۰۸۳	۱,۰۰۴	۳,۹۳	در فعالیت‌هایی شرکت می‌کنم که اطلاعاتم را درباره هویت آذربایجانی افزایش دهند.
۱,۳۴	۱,۲۰	۱,۲۶۸	.۰۰۰	۳۶,۰۱۷	.۶۸۷	۴,۲۷	بیشتر وقایع و اتفاقات مهم درباره آذربایجان را دنبال می‌کنم.
.۲۶	-.۰۱	.۱۲۴	.۰۸۰	۱,۷۵۵	۱,۳۷۴	۳,۱۲	شدیداً به آذربایجان و هویت آذربایجانی

Test Value = 3							مؤلفه‌ها
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معناداری (Sig)	مقدار آماره T	انحراف معیار	میانگین	
حد بالا	حد پایین						
							احساس تعلق دارم.
.۴۶	.۱۷	.۳۱۶	.۰۰۰	۴,۳۰۲	۱,۴۳۱	۳,۳۲	دارای وابستگی قومی هستم.
.۵۲	.۲۳	.۳۶۱	.۰۰۰	۵,۰۲۱	۱,۴۴۱	۳,۳۷	موسیقی آذربایجانی را بیشتر ترجیح می‌دهم.
.۴۳	.۱۵	.۲۸۷	.۰۰۰	۴,۰۵۲	۱,۳۸۰	۳,۲۹	در منزل به زبان ترکی صحبت می‌کنم.
-.۶۳	-.۹۰	-.۷۶۶	.۰۰۰	-۱۱,۳۲۸	۱,۳۱۸	۲,۲۳	تماشای برنامه‌های تلویزیونی به زبان ترکی را به برنامه‌های فارسی ترجیح می‌دهم.
.۶۴	.۳۸	.۵۰۹	.۰۰۰	۷,۵۲۱	۱,۳۱۸	۳,۵۱	در انتخابات مختلف سعی می‌کنم به فردی از آذربایجان رأی دهم.
-.۱۶	-.۴۶	-.۳۱۱	.۰۰۰	-۴,۱۲۲	۱,۴۶۹	۲,۶۹	تلاش می‌کنم دوستانم را از ساکنان آذربایجانی تهران برگزینم.
-.۵۱	-.۸۰	-.۶۵۳	.۰۰۰	-۸,۹۲۵	۱,۴۲۶	۲,۳۵	بهتر است فرد با کسی از گروه قومی خودش ازدواج کند.
.۹۱	.۶۶	.۷۸۴	.۰۰۰	۱۲,۱۲۷	۱,۲۶۱	۳,۷۸	در فضای جامعه ما منزلت و شخصیت گروه‌های قومی کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد.
-.۷۶	-.۱,۰۱	-.۸۸۴	.۰۰۰	-۱۴,۳۴۹	۱,۲۰۱	۲,۱۲	محل تولد در مقایسه با دیگر مناطق کشور از نظر اقتصادی توسعه‌یافتگی برابری دارد.
-.۱,۰۱	-.۱,۱۹	-.۱,۰۹۷	.۰۰۰	-۲۳,۶۰۰	.۹۰۶	۱,۹۰	حکومت مرکزی به رشد اقتصادی مناطق قومی کشور توجه کافی دارد.

Source: Field Studies, 2016

همچنین، نتایج حاصل از آزمون T برای سنجش کلی رفتار هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در ابراز هویت قومی نشان می‌دهد بین حد مبنا (۳) و مقدار محاسبه‌شده (۳,۳۲) اختلاف معناداری (Sig=.۰۰۰) وجود دارد؛ بنابراین، چون مقدار محاسبه‌شده بیشتر از حد استاندارد است، در نتیجه ساکنان مهاجر آذربایجانی در کلان‌شهر تهران هم‌زمان با پابندی به ارزش‌های هویت ملی، سعی می‌کنند با ابراز رفتارهای هویتی قومی، پیوستگی و حس تعلق خویش به هویت بومی‌شان را نیز فراموش نکنند.

جدول ۴. آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای سنجش رفتارهای هویتی مهاجران آذربایجانی در ابراز هویت قومی

Test Value = 3							مؤلفه‌ها
میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	سطح معناداری (Sig)	مقدار آماره T	انحراف معیار	میانگین	
حد بالا	حد پایین						
۳۵۰	۲۹۳	۳۲۱	۰۰۰	۲۲,۳۹۲	۰,۲۷۹	۳,۳۲	واگرایی با هویت ملی

Source: Field Studies, 2016

۴.۳.۳. آزمون تی جفتی برای مقایسه میزان همگرایی ملی و ابراز هویت قومی در رفتارهای هویتی ساکنان

مهاجر آذربایجانی در کلان‌شهر تهران

طبق نتایج جدول (۵)، t به دست آمده در سطح $p \geq 0.05$ معنی‌داری قرار دارد. در واقع بین میانگین نمره پایبندی به هویت ملی و ابراز هویت قومی از دید ساکنان مهاجر آذربایجانی تفاوت وجود دارد. به عبارتی، طبق نتایج جدول (۵) حس تعلق به ارزش‌های جمعی و یکپارچگی ملی در رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در کلان‌شهر تهران نسبت به همگرایی با ارزش‌های هویتی فرهنگی قومی و احساس تعلق به آن نمود بیشتری دارد.

جدول ۵. مقایسه میانگین نمره همگرایی با هویت ملی و ابراز هویت قومی

Sig	T	انحراف معیار	میانگین	رفتارهای مهاجران
۰۰۰	۲۸,۰۹۳	۰,۴۳۳	۴,۰۰۸	حس تعلق به ارزش‌های جمعی و یکپارچگی ملی
		۰,۲۷۹	۳,۳۲	ابراز هویت قومی

Source: Studies, 2016

۴.۳.۴. آزمون تحلیل عاملی رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در کلان‌شهر تهران

در این پژوهش، همچنین برای ارائه تحلیل مناسبی از مؤلفه‌های هویتی، از آزمون تحلیل عاملی استفاده شده و میزان ارتباط داده‌های هویتی برای این تحلیل از طریق آزمون «KMO» و «BTS» مورد ارزیابی قرار گرفته که مقدار KMO (بالای ۰,۷) از رضایت‌بخش بودن مؤلفه‌های انتخابی و همچنین مقدار بارتلت در سطح ۱٪ از وجود هم‌بستگی معنی‌دار بین متغیرها و داده‌های هویتی برای تحلیل عاملی حکایت می‌کند.

جدول ۶. روابی عاملی برای مؤلفه‌های مورد سنجش

نوع سؤالات	مقدار KMO	آزمون بارتلت	سطح معناداری
مؤلفه‌های مرتبط با ابراز هویت ملی	۹۲۴	۷۸۱۴,۸۸۷	۰/۰۰۱
مؤلفه‌های مرتبط با ابراز هویت قومی	۸۱۵	۸۳۸,۴۹۹	۰/۰۰۱

Source: Field Studies, 2016

۴.۳.۵. تحلیل عاملی رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در کلان‌شهر تهران در ابراز ارزش‌های

ملی

در چارچوب این تحلیل، متغیرهایی که بیانگر رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در ابراز هویت ملی در کلان‌شهر تهران هستند در ۹ عامل (جدول ۷) هویت و اقتدار ملی، تاریخ و سنن ایرانی، زبان فارسی، غرور ملی، توسعه ملی، حکومت مردمی، عدالت و یکپارچگی، وابستگی ملی و اقتصاد ملی مورد ارزیابی قرار گرفته و نتایج آن نشان می‌دهند عامل هویت و اقتدار ملی با ۱۳,۳۴۵ درصد واریانس، عامل تاریخ و سنن ملی با ۱۱,۹۱۳، زبان فارسی با ۹,۱۳۲، غرور ملی با ۷,۱۷۹، توسعه ملی با ۵,۴۸۹، حکومت ملی با ۴,۴۱۶، عدالت و یکپارچگی با ۳,۹۴۳، وابستگی ملی با ۳,۱۷۹ و اقتصاد ملی با ۲,۹۶۱ درصد واریانس به ترتیب بیشترین تأثیرگذاری را در ابراز ارزش‌های ملی در رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی کلان‌شهر تهران دارند.

همچنین، با توجه به میزان بارهای عاملی به دست آمده از ماتریس چرخش یافته، می‌توان گفت از منظر عامل هویت و اقتدار ملی، بالیدن به فرهنگ ایرانی و افتخار به ایرانی بودن؛ از منظر عامل تاریخ و سنن ایرانی، جشن نوروز (جشن دوستی و صمیمیت)، از منظر عامل زبان فارسی، پاسداری از زبان فارسی؛ از منظر عامل غرور ملی، اهمیت پیروزی ایران در مسابقات بین‌المللی؛ از منظر عامل توسعه ملی، علاقه به توسعه کشور؛ از منظر عامل حکومت مردمی احترام و توجه به همه گروه‌های قومی، از منظر عامل عدالت و یکپارچگی، بها دادن به ارزش‌ها و باورها و مطالبات فرهنگی همه گروه‌های قومی؛ از منظر عامل وابستگی، فرصت زندگی در کشور دیگر؛ مهم‌ترین ویژگی‌های رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی را در کلان‌شهر تهران در حس تعلق به هویت ملی نشان می‌دهند؛ همچنین از منظر عامل اقتصاد ملی، اذعان به اینکه همه گروه‌های قومی در ایران، تقریباً، از وضعیت اقتصادی مشابهی برخوردار هستند از شعور و احساس همبستگی ملی (تعلق به اجتماع ملی) در میان مهاجران آذربایجانی حکایت می‌کند.

جدول ۷. میزان بارهای عاملی به‌دست‌آمده از متغیرهای سنجش رفتارهای همگرا با هویت ملی

نام عامل	متغیر	بار عاملی (میزان ضرایب)
هویت و اقتدار ملی	بالیدن به فرهنگ ایرانی	۸۳۹
	افتخار به ایرانی بودن	۸۲۲
	احساس بالارزش بودن ملتی که در آنم	۸۱۷
	فرهنگی مردم ایران یکی از بزرگ‌ترین ملت‌های دنیا	۷۸۸
	هر ایرانی را شهروند و هم‌وطن خود می‌دانم	۵۷۲
	احساس خوب از اینکه یک ایرانی هستم	۵۰۴
	ایرانی بودن نقش مهمی در زندگی من دارد	۶۱۹
تاریخ و سنن ایرانی	شخصیت‌هایی همچون ستارخان، میرزا کوچک خان، مصدق و... قهرمانان تمام ایرانیان هستند	۴۶۱
	جشن نوروز برای ما ایرانی‌ها بهترین جشن دوستی و صمیمیت است.	۵۷۸
	ترجیح موسیقی سنتی ایرانی را بر سایر موسیقی‌ها	۴۶۷
	هنر نزد ایرانیان است و بس	۵۲۰
	بزرگانی چون فردوسی، شهریار، مولوی و غیره افتخار ما ایرانیان	۴۴۶
	ایران وطن همیشگی من است.	۴۳۸
	دفاع از سرزمین ایران وظیفه همه ما ایرانیان است	۶۴۶
	اگرچه با همه‌چیز کشورم موافق نیستم اما تعهدات قوی به کشورم دارم	۵۲۰
	تاریخ ایران پر از شکوه و عظمت است	۵۳۳
	بخشی از تاریخ ایرانم	۶۴۰
	ایران همیشه تمدن‌ساز بوده است	۵۲۲
زبان فارسی	صحبت کردن به زبان فارسی برای ما شیرین و دل‌نشین است	۷۷۲
	زبان فارسی نماد هویت ایرانیان در جهان است	۸۶۵
	پاسداری از زبان فارسی وظیفه ملی هر ایرانی است	۸۹۲
	همه جای ایران سرای من است	۶۹۶
غرور ملی	حکومت مستقل ما مایه افتخار است	۳۹۵
	خیلی مهم است که ایران در مسابقات ورزشی بین‌المللی برنده شود	۶۳۰
	قانون اساسی فعلی یک قانون پیشرفته و کامل است	۵۷۳
	تلاش می‌کنم با گذشته و تاریخ ایران آشنا شوم	۴۸۸
	با دیدن تصاویر تخت جمشید و پاسارگاد احساس غرور می‌کنم	۴۸۴
	در واگذاری پست‌های حکومتی قومیت افراد تأثیر ندارد	۴۵۹
توسعه ملی	تلاش برای توسعه کشور	۸۶۵

نام عامل	متغیر	بار عاملی (میزان ضرایب)
	دوست دارم برای توسعه کشورم تلاش کنم	۸۶۴
حکومت	سران حکومت ما دلسوز و مردمی‌اند	۵۶۷
مردمی	در حال حاضر در کشور همه اقوام ایران مورد احترام و توجه‌اند	۶۹۲
عدالت و یکپارچگی	مردم باید از تصمیمات دولت حمایت کنند حتی اگر اشتباه باشد	۵۵۴
	حکومت مرکزی به ارزش‌ها، باورها و مطالبات فرهنگی همه اقوام ایران بها می‌دهد	۶۹۲
وابستگی ملی	همه اقوام ایرانی در اداره کشور تأثیرگذارند	۵۱۴
	برخورداری مناطق مختلف کشور از خدمات اقتصادی یکسان و عادلانه	۰۸۰
وابستگی ملی	اگر فرصتی پیش آید دوست دارم در کشورهای خارجی زندگی کنم	۲۲۱
اقتصاد ملی	همه ایرانیان ترک، کرد، عرب، لر و... وضعیت اقتصادی مشابهی دارند	۹۱۵

Source: Field Studies, 2016

۴.۳.۶. تحلیل عاملی رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در کلان‌شهر تهران در ابراز ارزش‌های

قومی

همچنین، متغیرهایی که بیانگر رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در ابراز هویت قومی در کلان‌شهر تهران هستند در ۵ عامل (جدول ۸) تعلقات قومی، تعصب قومی، احترام و ارزش‌گذاری، وابستگی قومی و برابری قومی مورد ارزیابی قرار گرفته و نتایج آن نشان می‌دهند احساس تعلق قومی با ۲۱,۳۷۹ درصد واریانس؛ عامل تعصب قومی با ۹,۴۸۵، عامل احترام و ارزش‌گذاری با ۸,۰۶۷ عامل وابستگی قومی با ۷,۹۳۷ و عامل برابری قومی با ۷,۱۵۲ درصد واریانس به ترتیب دارای بیشترین تأثیرگذاری در ابراز ارزش‌های فرهنگی هویتی قومی در رفتار ساکنان مهاجر آذربایجانی در کلان‌شهر تهران هستند.

از لحاظ میزان بارهای عاملی به دست آمده از ماتریس چرخش یافته نیز، می‌توان گفت از منظر عامل تعلقات قومی، تلاش برای کسب اطلاعات بیشتر درباره آداب و سنن آذربایجان؛ از منظر عامل تعصب قومی، احساس تعلق قومی؛ از منظر عامل احترام و ارزش‌گذاری، متغیر ترجیح موسیقی آذربایجانی به سایر؛ از منظر عامل وابستگی قومی، انتخاب دوستان از میان ساکنان آذربایجانی تهران و از منظر عامل برابری قومی، متغیر احترام به منزلت و شخصیت گروه‌های قومی بیشترین تأثیرگذاری را در رفتارهای

هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در کلان‌شهر تهران در ابراز هویت قومی و واگرایی با هویت ایرانی نشان می‌دهند.

جدول ۸ میزان بارهای عاملی به دست آمده از متغیرهای سنجش رفتارهای همگرا با هویت قومی

نام عامل	متغیر	بار عاملی (میزان ضرایب)
تعلقات قومی	تلاش می‌کنم اطلاعاتم را درباره تاریخ، سنن و آداب و رسوم آذربایجان بیشتر کنم.	۰.۶۲۴
	بیشتر مواقع کارهایی انجام می‌دهم که مرا در فهم زمینه قومی‌ام یاری می‌کند.	۰.۵۹۱
	اغلب اوقات با دیگران جهت آشنایی با گروه قومی‌ام حرف می‌زنم.	۰.۵۵۲
	در فعالیت‌هایی شرکت می‌کنم که اطلاعاتم را درباره قومیتم افزایش دهد.	۰.۵۸۱
	بیشتر وقایع و اتفاقات مهم راجع به گروه قومی‌ام باشد را دنبال می‌کنم.	۰.۶۵۶
تعصب قومی	شدیداً به گروه قومی‌ام احساس تعلق دارم.	۰.۶۰۹
	دیدن برنامه‌های تلویزیونی به زبان قومی‌ام را به برنامه‌های فارسی ترجیح می‌دهم.	۰.۴۶۸
	در انتخابات مختلف سعی می‌کنم به فردی از گروه قومی خودم رأی بدهم.	۰.۵۱۲
	بهتر است فرد با کسی که از گروه قومی خودش است ازدواج کند.	۰.۵۴۹
احترام و ارزش - گذاری	موسیقی آذربایجانی را به ترانه‌های دیگر ترجیح می‌دهم.	۰.۶۸۲
	فضای جامعه به گونه‌ای است که اقوام مختلف ایرانی مورد توهین قرار نمی‌گیرند.	۰.۶۱۰
وابستگی قومی	تلاش می‌کنم دوستانم را از میان ساکنان آذربایجانی تهران انتخاب کنم.	۰.۵۱۲
	وابستگی قومی به گروه قومی‌ام دارم.	۰.۵۱۳
برابری قومی	در فضای جامعه ما منزلت و شخصیت گروه‌های قومی کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد.	۰.۰۷۷۹
	حکومت مرکزی توجه خاصی به رشد اقتصادی مناطق قومی کشور دارد.	۰.۲۷۷

Source: Field Studies, 2016

۵. تجزیه و تحلیل جغرافیایی سیاسی مبحث

در مجموع، مطالعات این پژوهش و آزمون فرضیات آن نشان می‌دهند دو متغیر هویت ملی و قومی در رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در کلان‌شهر تهران (منطقه ۱۰) مکمل یکدیگرند و حتی در مواردی رفتارهای ساکنان مهاجر آذربایجانی نشان‌دهنده احساس تعلق خاطر آنها به ارزش‌های جمعی و ملی بیش از هویت قومی هستند. به عبارتی، حس تعلق به هویت قومی در میان ساکنان مهاجر آذربایجانی به معنی انکار تعلق به ارزش‌های جمعی و ملی نیست و برعکس، پابندی به ارزش‌های جمعی و ملی

باعث نمی‌شود بسیاری از ساکنان مهاجر آذربایجانی در کلان‌شهر تهران از وابستگی‌های قومی خود فاصله بگیرند.

برابر آزمون دقیق‌تر فرضیات پژوهش می‌توان گفت نتایج این پژوهش نشان می‌دهند رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی حتی وقتی آنها در کلان‌شهر تهران گاهی مورد بی‌توجهی قرار می‌گیرند، با توجه به ریشه تاریخی آذربایجان در ایران و علاقه شدیدی که مردمان آذربایجان به ارزش‌های ملی دارند و آن را در طول تاریخ بارها اثبات کرده‌اند، هیچ منافاتی با اصل زندگی مسالمت‌آمیز در کنار سایر شهروندان تهرانی در کلان‌شهر تهران ندارد. در واقع در اجتماع کلان‌شهر تهران که گروه‌های مختلف جمعیتی در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند، ساکنان مهاجر آذربایجانی به‌عنوان بزرگ‌ترین گروه قومی مهاجر که پس از شهروندان اصلی تهران دومین گروه جمعیتی ساکن تهران هستند، از لحاظ ویژگی‌های زبانی و قومیتی، تمایزات فراوانی را با اجتماع کلان‌شهر تهران دارند. لذا در میان این مهاجران، گاهی ضمن پایبندی به ارزش‌های هویت جمعی، وابستگی شدیدی به هویت قومی و محلی نیز مشاهده می‌شود. مثلاً، در برخی مناطق تهران از جمله منطقه ۱۰ که اکثریت را آذربایجانی‌ها تشکیل می‌دهند زبان ترکی آذربایجانی رواج بیشتری دارد و آنها حس تعلق شدیدی به ارزش‌های قومی خود دارند و حتی اگر نیاز شود، به دفاع از آن می‌پردازند که از موارد بارز آن می‌توان به تشدید ابراز حس تعلق به ارزش‌های قومی از طرف ساکنان مهاجر آذربایجانی در برابر تبعیض‌ها و اهانت‌های قومیتی اشاره کرد که نشان از علاقه شدید ساکنان مهاجر آذربایجانی کلان‌شهر تهران به هویت قومی و محلیشان دارد که دوست دارند در کنار پایبندی به ارزش‌های ملی از خود بروز دهند. همچنین، نمونه دیگری از صحنه‌های اجتماعی ابراز ارزش‌های قومی از طرف ساکنان مهاجر آذربایجانی را می‌توان در انواع کری‌خوانی‌های حیثیتی-ناسیونالیستی میان طرفداران تیم فوتبال تراکتور در رقابت با تیم پیروزی و استقلال تهران مشاهده کرد.

در واقع برخی از رفتارهای هویتی واگرا در میان ساکنان مهاجر آذربایجانی از احساس بی‌توجهی شدید نسبت به گروه‌های قومی در ایران به‌ویژه در فضای اجتماعی کلان‌شهر تهران- و تمسخر هویت قومیشان منشأ می‌گیرد که گاهی به‌صورت ابراز تعلق به ارزش‌های فرهنگی-هویتی قومی و هرچند به شکل جزئی خواهان احقاق حقوق شهروندی خودشان و پایان دادن به ناملایمتی‌های موجود نسبت به هویت قومیشان هستند. با این وجود، از منظر سازماندهی فضاهای شهری و عمومی، در فضای اجتماعی-سیاسی جامعه ایران که با مشکلات مهمی در زیرساخت‌های برقراری دموکراسی واقعی اجتماعی مواجه هستیم، این نوع

ابراز علاقه به ارزش‌ها و وابستگی‌های فرهنگی قومی در بستری نارسا و بدون هدف، می‌تواند مشکلاتی را از بعد امنیتی و کنترل احساسات و اگر (خلق گسل‌های اجتماعی) در میان مهاجران، برای مدیران شهری در کلان‌شهر تهران خلق نماید.

در مجموع، بررسی رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در منطقه ۱۰ تهران نشان می‌دهد که اکثر آنها با وجود شکایت از شرایط زندگی و نیز نرسیدن به اکثر خواسته‌های مهاجرتی خود در تهران، علاقه و وفاداری شدیدی به هویت ایرانی و ارزش‌های جمعی و ملی دارند. به عبارتی، آنها با وجود برخی مشکلات و دوری از سرزمین مادری، در کنار علاقه به هویت قومی و آذربایجانی، وفاداری شدیدی به هویت ایرانی و اسلامی خود دارند و خود را بخش جدایی‌ناپذیر ایران و این مجموعه جغرافیایی فرهنگی قلمداد می‌کنند و به همین دلیل در کلان‌شهر تهران زندگی آرامش‌بخش و خوشایندی - اگرچه برخی ناملاطمتی‌ها و نارضایتی‌های اجتماعی فرهنگی و اقتصادی وجود دارند - در کنار سایر گروه‌های قومی دارند.

همچنین، می‌توان مشارکت فعال و گسترده آذربایجانی‌ها در شئون مختلف اداری، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، علمی، فنی و مذهبی کشور در کلان‌شهر تهران را عامل تأثیرگذاری در مسیر درهم-تنبیدگی ملی و شکل‌دهی به روح جمعی در تهران دانست. در واقع، از میان مهاجران آذربایجانی در تاریخ معاصر تهران شخصیت‌های سیاسی، مذهبی و علمی بسیار تأثیرگذار در عرصه‌های مختلف سیاسی-اجتماعی ایران، اداره پست‌های کلیدی کشور را بر عهده گرفته‌اند. حتی در چارچوب این زندگی اجتماعی، امروزه در کلان‌شهر تهران برخی ساکنان مهاجر آذربایجانی اکثر مراکز اقتصادی تهران و بازار تهران را به تسخیر خود درآورده و دارای نفوذ بسیار بالایی در آن هستند.

لذا آذربایجانی‌ها در تهران و نواحی اطراف آن آن‌چنان با سایر گروه‌های جمعیتی قومی و ملی ترکیب شده و درآمخته‌اند که تصور جداسازی آنها بسیار بعید می‌نماید. همچنین، در سلسله‌مراتب شهری ایران، آذربایجانی‌ها به برخی شهرها از جمله تهران تعلق خاطر (حس تعلق مکانی) خاصی دارند - حتی میزان بالای جمعیت‌پذیری تهران از آذربایجانی‌های ایران به‌وضوح این تعلق خاطر جغرافیایی را به نمایش می‌گذارد - و این پیوندهای جغرافیایی به‌راحتی گسستنی نیست.

۶. نتیجه‌گیری

اصولاً از منظر واقعیت‌های مدیریتی و سازماندهی فضایی، در عرصه سیاست‌های مهاجرپذیری وقتی می‌توان یک شهر را موفق و شهری ایده‌آل برای مهاجران قلمداد نمود که بتوان تمامی شاخص‌ها، متغیرها و ابعاد مختلف مهاجرپذیری را در آن شهر در وضعیت بهتر و مناسب‌تری به شهرهای مهاجرفرست ارزیابی نمود. در همین ارتباط، کلان‌شهر تهران به‌عنوان مرکز سیاسی، اقتصادی و تجاری کشور، بزرگ‌ترین مرکز تمرکز مهاجران از نقاط مختلف ایران و گروه‌های قومی مختلف محسوب می‌شود، به عبارتی مردمی که در جستجوی زندگی بهتر و درآمدهای مناسب‌تری هستند تهران را مرکز آرزوهای خویش برمی‌گزینند و به‌سوی آن (اقیانوس ثروت در ایران) مهاجرت می‌کنند. از این لحاظ، طبق شواهد و مطالعاتی که وجود دارد آذربایجان رتبه اول مهاجرت به این کلان‌شهر را در اختیار دارد که این موضوع از سیاست‌های ناصحیح در رسیدگی به نواحی پیرامونی و حاشیه‌نشین ایران (حفره‌های محرومیت در کشور) و کارکرد سیستم متمرکز اداری سیاسی در خروج تمامی امکانات فیزیکی و انسانی ثروت از اقصی نقاط کشور و تمرکز آنها در مرکز سیاسی اداری کشور منشأ می‌گیرد.

درواقع از منظر تحركات جمعیتی یکی از بدترین و یا ایده‌آل‌ترین - بازتاب‌های این موضوع را می‌توان تجمیع گروه‌های مختلف قومی در مرکز سیاسی اداری ایران (کلان‌شهر تهران) قلمداد نمود که این تنوع فرهنگی قومیتی در جامعه شهری تهران، پتانسیل بالایی برای شکل‌دهی به فضاهای ناهمگن و پاره‌پاره شهری هویتی در کلان‌شهر تهران دارد و می‌تواند مدیریت و سازماندهی فضای شهر را در قالب مسائلی مختلفی چون مشارکت، حقوق شهروندی، خلق فضاهای فرهنگی و هویتی ناهمگن و ناسازگار و ... به چالش بکشد. همچنین، از طرف دیگر، رفتارهای هویتی مهاجران در قالب رفتارهای همگرا با سایر شهروندان تهرانی را می‌توان مکانیسم مهمی در سرنوشت کلان‌شهر تهران در مسیر شکل‌دهی به یکپارچگی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در فضای شهر قلمداد نمود که می‌توان بازخوردهای آن را در چارچوب استیلا بی‌چون و چرای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی فرهنگی پایتخت بر اقصی نقاط ایران، در مسیر شکل‌دهی به یک روح جمعی در فضای ملی مشاهده کرد.

با این وجود، در مجموع نتایج این پژوهش از رفتارهای هویتی ساکنان مهاجر آذربایجانی در کلان‌شهر تهران در راستای همگرایی و حرکت در مسیر روح جمعی و یکپارچگی اجتماعی بر محور هویت ملی در سطح شهر حکایت می‌کند. اگرچه این موضوع تغییری اساسی در اصل واقعیت ایجاد نمی‌کند و اجتماع

کلان‌شهر تهران روی بافت‌های اجتماعی-فرهنگی موزاییکی خلق شده و وقوع هر نوع ناملاایمی اجتماعی-اقتصادی در تهران نسبت به گروه‌های قومی مهاجر از جمله آذربایجانی‌ها می‌تواند به بروز دشواری‌های مختلفی در زندگی اجتماعی سیاسی این کلان‌شهر منجر شود. بر این اساس، می‌توان گفت در کلان‌شهر تهران با این بافت‌های اجتماعی-فرهنگی موزاییکی، تمامی برنامه‌ریزی‌ها برای مدیریت و سازماندهی فضای شهر بایستی با حضور سایر گروه‌های قومی و جمعیتی حاضر در این اجتماع و به‌ویژه آذربایجانی‌ها صورت گیرد تا این امر بستر اجتماعی-دموکراتیکی را برای درهم‌تنیدگی همه گروه‌های جمعیتی در شهر خلق کند و همچنین با کاهش آسیب‌های اجتماعی، موتور پویایی شهر را در مسیر کمال و توسعه پایدار و دموکراتیکی آن به حرکت درآورد. همچنین، در چارچوب این مکانیسم، مشارکت و افزایش اختیارات گروه‌های قومی در راستای برنامه‌ریزی‌های بومی و محلی در کلان‌شهر تهران می‌تواند بسترهای مستحکمی را در جامعه موزاییکی کلان‌شهر تهران و با هدف وفاداری به ارزش‌های هویتی ملی در میان گروه‌های مهاجر و آذربایجانی‌ها خلق کند.

لذا، با توجه به مباحثی که ارائه شد، در مرحله اول مدیران برنامه‌ریز کشور بایستی مبتنی بر اصول آمایش سرزمین، راه‌حل این موضوع حیاتی برای زندگی اجتماعی سیاسی کلان‌شهر تهران را در کنترل معضل اجتماعی-اقتصادی مهاجرت و ارائه یک راهبرد جمعیتی با قابلیت اجرایی و مبتنی بر واقعیت‌های جغرافیایی-انسانی در ایران جستجو کنند. همچنین، در جامعه امروز، پرداختن به این موضوع از سوی مدیران برنامه‌ریز کشور بسیار ضروری و مهم قلمداد می‌شود که با توسعه روزافزون مکانیسم جهانی شدن، بازتاب‌های مثبت، منفی و گاه متناقض آن در همه حوزه‌ها از جمله حوزه‌های اجتماعی-فرهنگی و هویتی نمایان‌تر خواهد شد. لذا برای مدیریت این تغییرات، ظاهراً اتخاذ رویکرد فرهنگی می‌تواند بسیاری از دغدغه‌های موجود را برطرف و موضوع هویتی ملی و قومی را در میان مهاجران کلان‌شهر تهران از یک چالش اجتماعی به پدیده اجتماعی تبدیل کند. برای این منظور، ایجاد وفاق بیشتر میان گروه‌های قومی مهاجر از طریق ایجاد ارتباطات بیشتر و عمیق‌تر راه‌حل خوبی برای ایجاد یکپارچگی جمعیتی و اجتماعی محسوب می‌شود و به عبارتی برقراری این ارتباطات، مکانیسم اجتماعی مناسبی برای خلق احساس تعلق و وفاداری گروه‌های قومی به هویت جمعی بشمار می‌شود.

همچنین، از منظر برقراری عدالت اقتصادی در اقصی نقاط ایران (به‌ویژه میان مرکز - پیرامون)، بدون تردید تلاش برای توسعه و عمران مناطق حاشیه‌نشین و قومی کشور در افزایش میزان رضایتمندی ملی

(احساس وفاداری به ارزش‌های ملی) و حتی کاهش تمایلات مهاجرتی آنها به کلان‌شهرهایی چون تهران تأثیرگذار خواهد بود.

در مجموع، علاوه بر رهنمودهایی که ارائه گردید، با هدف همبستگی ملی، در سطح کلان‌شهر تهران می‌توان از خط‌مشی‌های کالبدی و سیاسی زیر برای افزایش یکپارچگی اجتماعی در کلان‌شهر تهران بهره جست:

- برگزاری دائمی جشنواره‌های فرهنگی گروه‌های مختلف قومی ساکن تهران برای ارج نهادن، معرفی و شناساندن واقعی ارزش‌های فرهنگی گروه‌های قومی؛

- اسم‌گذاری برخی از مکان‌های حیاتی، میداين و خیابان‌های اصلی و تأثیرگذار تهران به اسم گروه‌های قومی یا وابستگی‌های نمادین جغرافیایی، اجتماعی، فرهنگی و... گروه‌های قومی از جمله خیابان آذربایجان، کردستان، آزادراه شهید باکری، میدان استاد شهریار و...؛

- تلاش برای تبدیل رسانه‌های جمعی سملی مختلف در سطح کلان‌شهر تهران به رسانه‌های ملی واقعی و حقیقی برای انعکاس روح ملی؛

- تلاش برای معرفی هرچه بیشتر و روزافزون تهران به‌عنوان شهر نمادین جغرافیای فرهنگی ایرانی (ایران‌شهر)؛

- تلاش برای برندسازی مکانی شهری تهران به‌عنوان یکی از عناصر نمادین هویت ایرانی.

تشکر و قدردانی

نویسندگان مقاله بدین‌وسیله از معاونت پژوهشی دانشگاه مراغه به خاطر تمامی حمایت‌های مادی و معنوی از این پژوهش، تشکر و قدردانی می‌کنند.

کتاب‌نامه

1. Afshar, I. (1989). *Persian Language in Azerbaijan*. Tehran: Mahmoud Afshar Endowments Foundation. [In Persian].
2. Ahmad, A. (2004). *National and Ethnic Identity Crisis in Iran*. Tehran: Institute for Research and Development of Humanities. [In Persian].
3. Ahmadi, H. (2000). *Ethnicity and Ethnocentrism in Iran*. Tehran: Nashr-e Ney Publication. [In Persian].
4. Ahmadloo, H. (2002), *Investigating the relationship between national identity and ethnic identity among the youth of Tabriz*. Master Thesis, Faculty of Humanities. Tehran: Tarbiat Modares University. [In Persian].

5. Dezhakhoy, J. (2005). Investigating the Tendency of Tabriz People Towards Ethnic Characteristics. *Nameh-ye Farhang-e Azarbaijan-e Sharghi*, 1(1-2), 65-89. [In Persian].
6. Ebrahimzadeh, I. (2001). Migration and Urbanization, Causes and Consequences. *Political & Economic Ettelaat*, 5(233-234), 158-171. [In Persian].
7. Farid, Y. (2004). *Geography of the population of Iran*. Tabriz: Tabriz University Publication. [In Persian].
8. French, S. (2006). The development of ethnic During Adolescence. *Developmental Psychology*, 42(1), 1-10.
9. Ghasemi, A. A. (2010). *Assessment of National Identity and Unity in Iran*. Tehran: Islamic Azad University Publications. [In Persian].
10. Hajiani, E. (2009). *Sociology of Iranian Identity*. Tehran: Institute for Strategic Research. [In Persian]
11. Heyat, J. (2001). *History of Turkish Language and Dialects*. Tehran: Peykan Publication. [In Persian].
12. Huntington, S. P. (1999). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Traslated by Mohammad Ali Rafiei. Tehran: Center fo Iran Cultural Studies. [In Persian].
13. Iran Ministry of Interior,. (2004). *The Realization of Urban Migration Control Practices*. [In Persian].
14. Jordan, T. G & Rowntree, L. (2001). *The Human Mosaic: Thematic Introduction Geography*. Translated by Mohammad Soleimani and Simin Tavallaei. Tehran: Research Center For Culture, Art And Communications. [In Persian].
15. Koulaei, E. (2004). *The Path of National Identity in Iran*. Tehran: Academic Center for Education, Culture and Research. [In Persian].
16. Manafian, B. (2001). *Organizing the Northern Region of Khak-e-Sefid, Tehran-Pars*. Master Thesis, Tehran: Islamic Azad University. [In Persian].
17. Modood, T. (1994). Political blackness and British Asians. *Sociology*, 28(4), 859-76.
18. Phinney, J. S. (1989). Stages of ethnic identity development in minority group adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 9(1-2), 34-49.
19. Rafieian M, Shali M. Spatial Analysis of Tehran's Developmental Level by Urban Areas. *Journal of Spatial Planning*. 16(4), 25-48. [In Persian].
20. Sajjadpour, S. M. K. (2005). Geography of Migration and Management of Migration: Conceptual Frameworks, Practical Pillars and the case of Iran. *Geographical Researches*, 20(3), 9-30. [In Persian].
21. Salimi, H. (2007). A Constructivist Study on National Identity in Iran. *National Studies*, 8 (31), 31-53. [In Persian].
22. Sattar, P; Kalantari, A. H; Safari, M. R and Moradi, A. R. (2013). Inter-urban Immigration and Potentials for Formation of Social Problems (Case Study: Darvazeh Ghar). *Societal Security Studies*, 4 (35), 107-130. [In Persian].

23. Sharafi, M. R. (2006). Cultural Crisis Identity in Iran and Its Effects. *Journal of Psychology and Education*, 36(3-4), 45-60. [In Persian].
24. World Economic Forum. (2017). *Migration and Its Impact on Cities*. World Economic Forum
25. Yusefi, A. (2001). Inter-ethnic Relations and its Effect on Ethnic Identity in Iran. *National Studies*, 2(8), 13-42. [In Persian].
26. Zanjani, H. A. (2001). *Migration*. Tehran: Samt Publication. [In Persian].